

Kalle Kananoja

Afrikasta Amerikkaan vietyjen orjien lukumäärästä ja kolmiokaupan myytistä

Atlantin ylitse kulkeneen orjakaupan tutkimus on ottanut merkittäviä edistysaskeleita viimeisen 40 vuoden aikana, ja valtameren ylittäneiden orjalaivojen matkoista on saatavilla runsaasti yksityiskohtaista tietoa. Siitä huolimatta monet vanhat käsitykset toistuvat aiheita koskevissa kirjoituksissa edelleen.

Orjakauppa Afrikan historiassa on tämän päivän suomalaisille kaukainen ja vieras aihe. Historiallinen Amerikkaan¹ suuntautunut orjakauppa kosketti suomalaisia Ruotsin vallan aikana vain välillisesti.² Sen sijaan Suomen lähetysseuran lähetykset todistivat silminnäkijöinä orjakauppioiden toimintaa ensimmäisellä lähetyskentällään Ambomaalla 1800-luvun lopulla. Tällöin oli kuitenkin jo kyse Afrikan sisäisestä orjakaupasta. Ambomaalta, Saksan Lounais-Afrikasta, orjat vietiin Portugalin hallitseman Angolan eteläosiin.³ Vaikka aihe on Suomen näkökulmasta marginaalinen, orjakauppa ja orjuus ovat Afrikan historian keskeisiä kysymyksiä.⁴

Orjakauppaa Afrikan historiassa käsitellään lyhyesti Gaudeamuksen keväällä 2011 julkaisemassa artikkelikokoelmassa *Afrikan aika: Näkökulmia Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan*, jonka on toimittanut Annika Teppo. Kirja on suunnattu laajalle yleisölle Afrikan-tutkimuksen yleisteokseksi. Kirjan historiaosuudesta vastaa Risto Marjomaa, joka sivuaa orjakauppaa artikkelissaan ”Pimeä maanosa”. Marjomaan mukaan Amerikan löytymisen jälkeen ”Afrikasta kuljetettiin seuraavan kahden vuosisadan aikana Amerikan mantereelle arviolta 7–11 miljoonaa orjaa.

[...] Euroopasta tuotiin kauppatarvikkeita, aseita, ylellisystarvikkeita, työkaluja ja kankaita, jotka vaihdettiin orjiin rannikon orjalinnakkeissa. Samat laivat kuljettivat orjalastin valtameren ylitse plantaaseille, joiden tuotto vietiin paluumatkalla Eurooppaan.”⁵

Pyrin käsittelemään tämänhetkistä historia-tieteellistä arviota Afrikasta vietyjen orjien lukumäärästä, joka perustuu Atlantin Emory Universityn julkaiseman tietokantaan *The Trans-Atlantic Slave Trade Database* (TSTD). Orjakaupan suuruus on viimeisen neljän vuosikymmenen aikana ollut yksi tutkituimmista teemoista Afrikan historiassa. Pidän arviota 7 miljoonasta orjasta liian pienenä, koska varmuudella voidaan sanoa, että elävänä Amerikkaan päätyneiden afrikkalaisten orjien lukumäärä oli ainakin 8 miljoonaa, mutta todennäköisesti heitä oli yli 10 miljoonaa. Koska orjien kuolleisuus Atlantin ylityksen aika-

1. Käytän tässä tekstissä maantieteellistä termiä Amerikka yksikössä, jolla tarkoitan Pohjois-, Väli- ja Etelä-Amerikkaa sekä Karibianmeren saaria.

2. Ruotsin osuus orjakaupasta Atlantilla rajoittuneen 1700-luvun loppuun: Saint-Barthélemyyn saari, joka päättyi ruotsalaisten käsiin vuonna 1784, oli orjakaupan välisatama ja saarella oli enimmillään vuonna 1812 noin 2 400 afrikkalaista orjaa, joita ei tosin ollut kuljetettu saarelle ruotsalaisilla laivoilla. Yolande Lavoie, Carolyn Fick & Francine-M. Mayer (1995) 'A Particular Study of Slavery in the Caribbean Island of Saint Barthelemy: 1648– 1846', *Caribbean Studies* 28, 384; Pieter Emmer (2011) 'Slavery and the Slave Trade of the Minor Atlantic Powers' teoksessa David Eltis & Stanley L. Engerman (toim.) *The Cambridge World History of Slavery, Volume 3: AD 1420-AD 1804*, Cambridge: Cambridge University Press, 470; Pekka Masonen (2007) 'Kustavilainen siirtomaapolitiikka ja Saint-Barthélemyyn kuumé', *Historiallinen Aikakauskirja* 105, 331–332.

3. Kalle Gustafsson (2005) 'The Trade in Slaves in Ovamboland, ca. 1850-1910', *African Economic History* 33, 31–68.

4. Paul E. Lovejoy (2000) *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa, Second Edition*, Cambridge: Cambridge University Press; John Iliffe (1995) *Africans. The History of a Continent*, Cambridge: Cambridge University Press, 127–158.

5. Risto Marjomaa (2011) 'Pimeä maanosa', teoksessa Annika Teppo (toim.) *Afrikan aika. Näkökulmia Saharan eteläpuoliseen Afrikkaan*, Helsinki: Gaudeamus, 81.

na oli suuri, Afrikasta heitä lähti vielä suurempi määrä, mahdollisesti jopa yli 12 miljoonaa. Lisäksi on todettava, että orjakauppa Atlantin ylitse kesti reilusti yli kolme vuosisataa. Artikkelin lopuksi kyseenalaistan näkemyksen niin sanotusta kolmiokaupasta, joka edelleenkin vallitsee useimmissa historian oppikirjoissa.

”Numeropeli”: Orjakaupan historian tutkimuksen kehitys 1960-luvulta

Erlaisia arvioita Afrikasta vietyjen orjien lukumäärästä on esitetty jo 1780-luvulta lähtien, jolloin orjakauppa oli huipussaan ja abolitionistinen eli orjakaupan vastainen liike alkoi organisoitua Englannissa ja Pohjois-Amerikassa. Orjakaupan varsinainen tieteellinen arviointi alkoi kuitenkin vasta 1920-luvulla, jolloin asialle omistautunut joukko ranskalaisia ja pohjoisamerikkalaisia historioitsijoita alkoi kerätä arkistomateriaalia systemaattisesti.⁶ Todellinen sysäys orjakaupan tutkimukselle oli Euroopan estisten siirtomaiden itsenäistyminen sekä Yhdysvalloissa mustien amerikkalaisten kansalaisoikeusliike 1960-luvulla. Afrikan ja afroamerikkalaisten historia löivät itsensä läpi historiatieteen erikoisaloina. Tällöin alettiin myös kiinnittää enemmän huomiota esikoloniaalisen Afrikan historiaan, jossa orjakaupalla oli merkittävä osa.

Suurin läpimurto ”numeropelissä” (*numbers game*) oli vuonna 1969 julkaistu Philip Curtinin teos *The Atlantic Slave Trade: A Census*. Curtin ei pohjannut arviotaan orjakaupan suuruudesta arkistotutkimukseen, vaan kävi systemaattisesti läpi siihen mennessä julkaistut tutkimukset ja pyrki niiden perusteella muodostamaan arvion Atlantin ylittäneiden orjien lukumäärästä. Curtin päätyi lukuun 9 566 100, joka sisälsi myös Eurooppaan vuosina 1450–1700 viedyt arviolta 50 000 orjaa.⁷ Curtinin arvion virhemarginaali oli kuitenkin suuri, jopa 20 prosenttia suuntaan tai toiseen, eli liikuttiin haarukassa 7,6–11,5 miljoonaa.

Juuri tämä arvio sai aikaan debatin niiden historioitsijoiden keskuudessa, jotka lähtivät uu-

delleen kaivamaan orjakauppaa koskevia arkistolähteitä. Tähän debattiin liitettiin myös kysymys siitä, kuinka haitallista orjien vieminen Amerikkaan oli afrikkalaisille yhteiskunnille. Menemättä liikaa yksityiskohtiin voidaan todeta, että aihetta koskevan tutkimuksen ja keskustelun hedelmät arvioitiin 20 vuotta Curtinin teoksen julkaisemisen jälkeen. Paul Lovejoy’n vuonna 1989 julkaisemassa artikkelissa todettiin, että luku 11 863 000 oli paras arvio orjakaupan suuruudesta siihen mennessä julkaistujen tutkimusten perusteella.⁸

Lovejoy julkaisi vuonna 1983 teoksensa *Transformations in Slavery. A History of Slavery in Africa*, jossa hän esitti oman näkemyksensä orjakaupan merkityksestä Afrikan historiassa. Lovejoy’n transformaatio-teesin mukaan orjakauppa oli suuri afrikkalaisia yhteiskuntia muuttanut seikka: orjakaupan myötä ihmisten orjuuttaminen Afrikassa lisääntyi, kauppa kasvoi sitä mukaa kun orjien kysyntä Amerikassa lisääntyi ja orjien käyttö työvoimana Afrikassa yleistyi.⁹ Lovejoy’n teoksen toinen, uudistettu laitos vuodelta 2000 mainitaan myös *Afrikan aika* -teoksen kirjallisuusluettelossa. Vuonna 2000 Lovejoy arvioi, että Afrikasta Atlantin ylitse lähteneiden orjien määrä oli noin 11 313 000; tosin tämä luku sisältää myös jo 1400-luvulla Eurooppaan viedyt orjat.¹⁰

6. Gaston Martin (1931) *Nantes au XVIIIe:siècle. L’ère des négriers (1714-1774), d’après documents inédits*, Paris: F. Alcan; Elizabeth Donnan (1930-35) *Documents Illustrative of the History of the Slave Trade to America*, 4 osaa, Washington, D.C.: Carnegie Institution of Washington; Dieudonné Rinchon (1929) *La traite et l’esclavage des Congolais par les Européens*, Bruxelles: Presses de J. de Meester et Fils.

7. Philip D. Curtin (1969) *The Atlantic Slave Trade. A Census*, Madison: The University of Wisconsin Press, 268, Table 77.

8. Paul E. Lovejoy (1989) ‘The Impact of the Atlantic Slave Trade on Africa. A Review of the Literature’, *Journal of African History* 30, 373.

9. Paul E. Lovejoy (2000) 22–23.

10. Lovejoy (2000) 19, Table 1.1.

CD-Romilta Internetiin: Trans-Atlantic Slave Trade Database

Lovejoyn vuonna 2000 esittämä luku perustui vuonna 1998 CD-Romilla julkaistuun tietokantaan, joka kokosi yhteen tiedot noin 27 000 dokumentoidusta orjalaivojen matkasta. David Eltisin, Stephen Behrendtin, David Richardsonin ja Herbert Kleinin kokoama CD-Rom oli uraauurtava, sillä se tarjosi tutkijoiden käyttöön tietokannan, joka mahdollisti atlanttisen orjakaupan yksityiskohtaisen tutkimisen riippumatta arkistolähteiden saatavuudesta ja tavoitettavuudesta. Samalla se toi esiin uusia arkistolöytöjä, joiden avulla orjakaupan suuruutta voitiin arvioida tarkemmin.¹¹

Vuosikymmen CD-Romin julkaisemisen jälkeen koko tietokanta julkaistiin Internetissä.¹² Orjakaupan suuruuden määrittämiseksi on sivustolla kaksi päätoimintoa: varsinainen tietokanta (*Voyages Database*) sekä matemaattisesti laskettu arvio kokonaismäärästä (*Estimates*).¹³ Tietokanta sisälsi syyskuun lopussa 2011 tiedot 34 948 arkistolähtein dokumentoidusta orjalavasta vuosilta 1514–1866. Hakutoimintojen avulla voidaan määrittellä muun muassa haetaanko orjalaivoja lipun eli kansallisuuden, pääasiallisen orjien hankintapaikan tai myyntipaikan mukaan. Sulkien nyt pois Eurooppaan viedyt orjat, tietokanta kertoo, että Afrikasta vietyjen orjien lukumäärä vuosina 1525–1866 oli yhteensä 9 228 134. Näistä hengissä perille saapui 8 031 702, mikä antaa kuolleisuudeksi noin 13 prosenttia Atlantin ylityksen aikana.¹⁴

Toinen asia sitten onkin, kuinka luotettavana dokumentoiduista matkoista saatavaa orjien lukumäärää voidaan pitää. Hankkeen johtoryhmän mukaan, johon Eltisin, Richardsonin ja Behrendtin lisäksi kuuluu brasilialainen historioitsija Manolo Florentino, pelkästään dokumentoitujen orjalaivojen lastilistat eivät kerro koko totuutta orjakaupan suuruudesta. Vaikka Florentinon työryhmä Brasiliassa onkin saanut huomattavasti täydennettyä orjakauppaa koskevaa tietoa portugalilaisten ja brasilialaisten lai-

vojen osalta, tutkijoiden mukaan on mahdollista saada lopullista varmuutta asiasta. Kuten missä tahansa kaupankäynnissä, myös orjakaupassa harjoitettiin salakuljetusta, jonka osuus oli merkittävä varsinkin vuoden 1808 jälkeen, kun Englanti oli kieltänyt orjakaupan siirtomaihinsa. Vaikka orjien vieni Kuubaan kiellettiin virallisesti vuonna 1820 ja Brasiliaan vuonna 1830, kauppa jatkui ainakin 1860-luvun puoleen väliin.¹⁵ Toinen seikka on se, että orjakauppaa koskevia asiakirjoja on tuhottu tai ne ovat hävinneet arkistoista.¹⁶

Tämän vuoksi tutkijat ovat lisänneet tietokannan yhteyteen osion *Estimates*, jossa arvioidaan orjakaupan kokonaismäärää.¹⁷ Näin saadaan huomattavasti korkeampi luku Afrikasta lähteneiden orjien lukumääräksi, 12 331 600 vuosien 1501 ja 1866 välillä. Hengissä perille saapuneiden orjien lukumäärä nousee arvioissa lukuun 10 538 200.¹⁸

11. David Eltis, Stephen D. Behrendt, David Richardson & Herbert S. Klein (1998) *The Trans-Atlantic Slave Trade, 1562–1867. A Database on CD-Rom*, Cambridge: Cambridge University Press.

12. <http://www.slavevoyages.org/tast/index.faces> (viitattu 30.9.2011).

13. David Eltis & David Richardson (2008) 'A New Assessment of the Transatlantic Slave Trade', teoksessa David Eltis & David Richardson (toim.) *Extending the Frontiers. Essays on the New Transatlantic Slave Trade Database*, New Haven & London: Yale University Press, 1–60.

14. <http://www.slavevoyages.org/tast/database/search.faces> (viitattu 30.9.2011).

15. Herbert S. Klein (1999) *The Atlantic Slave Trade*, Cambridge: Cambridge University Press, 189–192.

16. Esimerkiksi Brasiliassa suuri osa orjakauppaa ja orjuutta koskevista lähteistä tuhottiin vuonna 1891. Ks. Pierre Verger (1976) *Trade Relations between the Bight of Benin and Bahia from the 17th to 19th Century*, Ibadan: Ibadan University Press, 8–9.

17. <http://www.slavevoyages.org/tast/assessment/estimates.faces> (viitattu 30.9.2011).

18. Olen pyörästännyt luvut lähimpään sataan, kuten on ehdotettu käytettäessä *Estimates*-lukemia.

Taulukko 1:

Dokumentoitu lukumäärä (1525–1866) ja arvio (1501–1866) Afrikasta Amerikkaan kuljetettujen orjien lukumäärästä TSTD:n mukaan

	<i>Lähtenyt Afrikasta</i>	<i>Saapunut Amerikkaan</i>
Dokumentoitu	9 228 134	8 031 702
Arvioitu	12 331 600	10 538 200

Tarkasteltaessa Atlantin ylittäneiden afrikkalaisien orjien kokonaislukumäärää, on siis suuri ero siinä, viitataan lähteiden avulla dokumentoidusta vai tutkijoiden matemaattisesti arvioimasta orjien määrästä. On myös ilmaistava selkeästi, puhutaanko Afrikasta lähteneiden vai Amerikkaan saapuneiden orjien määrästä. Joka tapauksessa voimme varmuudella sanoa, että Afrikasta vietiin ainakin hieman yli 9 228 000 ihmistä, joista elävänä Amerikkaan saapui hieman yli 8 031 000. Tutkijat kuitenkin arvioivat, että Afri-

kasta olisi viety mahdollisesti jopa yli 12,5 miljoonaa orjaa, joista noin 10,7 miljoonaa saapui Amerikkaan. Kuolleisuus orjien keskuudessa Atlantin ylityksen aikana oli noin 13–15 prosenttia. Näin ollen voimme siis unohtaa Curtinin yli 40 vuotta sitten esittämät luvut 7,6–11,5 miljoonaa.

Orjakaupan kronologia ja kansallinen jakautuminen

TSTD mahdollistaa useiden eri muuttajien yksityiskohtaisen tarkastelun. Keskityn tässä vain kahteen eli orjakaupan kronologian sekä eri kansallisuuksien käymän kaupan tarkastelemiseen. Afrikasta vietyjen orjien määrä ei jakaantunut tasaisesti eri vuosisatojen välillä, vaan kaupan ominaispiirre oli jatkuva kasvu 1520-luvulta aina 1820-luvulle. Yksittäisinä vuosikymmeninä tällä ajanjaksolla saattoi tapahtua merkittäväkin taantumista, mutta kuten taulukko 2 osoittaa, trendi oli nouseva kolmen vuosisadan ajan.

Taulukko 2:

Eri maiden Afrikasta viemien orjien lukumäärä (arvio)¹⁹

	<i>Espanja/ Uruguay</i>	<i>Portugali/ Brasilia</i>	<i>Iso- Britannia</i>	<i>Alanko- maat</i>	<i>U.S.A.</i>	<i>Ranska</i>	<i>Tanska/ Ruotsi</i>	<i>Yht.</i>
1501–1525	6 400	7 000	0	0	0	0	0	13 400
1526–1550	25 400	25 400	0	0	0	0	0	50 800
1551–1575	28 100	31 100	1 700	0	0	100	0	61 000
1576–1600	60 000	90 700	200	1 400	0	0	0	152 400
1601–1625	83 500	267 500	0	1 800	0	0	0	352 800
1626–1650	44 300	201 600	33 700	31 700	800	1 800	1 100	315 100
1651–1675	12 600	244 800	122 400	100 500	0	7 100	700	488 100
1676–1700	5 900	297 300	272 200	85 800	3 300	29 500	25 700	719 700
1701–1725	0	474 400	410 600	73 800	3 300	120 900	5 800	1 088 900
1726–1750	0	536 700	554 000	83 100	34 000	259 100	4 800	1 471 700
1751–1775	4 200	528 700	832 000	132 300	84 580	325 900	17 500	1 925 300
1776–1800	6 400	673 000	748 600	40 800	67 400	433 100	39 200	2 008 700
1801–1825	168 100	1 160 600	284 000	2 700	109 500	135 800	16 300	1 877 000
1826–1850	400 700	1 300 000	0	400	1 900	68 100	0	1 771 000
1851–1866	215 800	9 300	0	0	500	0	0	225 600
Yht.	1 061 500	5 848 300	3 259 400	554 300	305 300	1 381 400	111 000	12 521 300

19. <http://www.slavevoyages.org/tast/assessment/estimates.faces> (viitattu 30.9.2011). Sisältää myös Eurooppaan kuljetetut orjat sekä 1800-luvulla Länsi-Afrikan

rannikolla kiinnijääneet, salakuljetusta yrittäneet alukset, joiden lastina olleet orjat vapautettiin pääasiassa Free-townissa, Sierra Leonessa.

Ensimmäinen merkittävä kasvupyrähdys orjakaupassa ajoittuu 1500-luvun viimeiselle neljännekselle, jolloin Brasilian sokeriplantaaseilla siirryttiin laajamittaiseen afrikkalaisperäisen työvoiman käyttöön intiaanien orjuuttamisen sijaan.²⁰ Enemmistö Atlantin ylitse viedyistä afrikkalaisista kuljetettiin portugalilaisilla ja brasilialaisilla laivoilla 1600-luvun puoleenväliin saakka, jonka jälkeen Englannin ja Hollannin lipun alla purjehtineet laivat ryhtyivät kuljettamaan työvoimaa enenevässä määrin Karibianmeren saarten sokeriviljelmille.²¹

1700-luvun alussa Brasilian kulta- ja timantti-kaivosten voimakas kasvu Minas Gerais osavaltiossa lisäsi kysyntää Brasiliassa samaan aikaan kuin Iso-Britannian orjakauppa kasvoi merkittävästi, ohittaen Brasiliaan vietyjen afrikkalaisten lukumäärän 1700-luvun toisella neljänneksellä. Lukumääräisesti eniten orjia Afrikasta vietiin 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä, noin 2 miljoonaa. Iso-Britannian orjakauppa romahti vuoden 1807 jälkeen, kun orjakauppakielto Englannin siirtomaihin astui voimaan. Brasilian osalta orjakauppa puolestaan kasvoi aina 1850 asti, jonka jälkeen ainoastaan Kuubaan vietiin merkittävä määrä orjia.²²

TSTD mahdollistaa paitsi lukumäärien myös yksittäisen orjalaivan tietojen tarkastelemisen. Ensimmäinen TSTD:n dokumentoitu orjalaiva Afrikasta Amerikkaan oli portugalilainen laiva Santa Maria de Bogoña, jonka kapteeni Pero Monteiro kuljetti 300 orjaa São Tomén saarelta Santo Domingoon vuonna 1525. Kuudennes lastista kuoli matkalla, ja perille saapui 251 orjaa, jotka todennäköisesti olivat peräisin Kongon kuningaskunnasta läntisestä Keski-Afrikasta.²³

Myöhemmistä matkoista on mahdollista saada huomattavasti yksityiskohtaisempaa tietoa. Seuraava esimerkki on satunnainen, mutta se kuvaa hyvin, mitä TSTD tällä hetkellä mahdollistaa. Robert Bennettin kipparoina laiva Favourite lähti 2. helmikuuta 1798 Liverpoolista kohti Länsi-Afrikan rannikkoa, tavoitteenaan ostaa 665 orjaa. Tavoite kuitenkin jäi toteutu-

matta, sillä Bennett sai ostettua vain 614 orjaa Biafranlahdella sijaitsevasta Bonnyin satamasta. Bonnysta Favouritein matka jatkui Jamaikalle, jonne se saapui 11. elokuuta. Bennett myi elossa Atlantin ylityksestä selvinneet 562 orjaa Montego Bayn satamassa ja lähti paluumatkalle Liverpooliin 29. syyskuuta. Jos matka oli monille orjille kohtalokas, sitä se oli myös miehistölle. Miehistön 68 jäsenestä 13 menehtyi Atlantin ylityksen aikana. Miehistön kuolleisuus oli 19 prosenttia, kun se lastin osalta oli 8,5 prosenttia. Favouritein toinen matka saman kapteenin alaisuudessa alkoi vain muutama kuukausi Liverpooliin paluun jälkeen, 10. maaliskuuta 1799. Tämä purjehdus kohdistui läntiseen Keski-Afrikkaan, todennäköisesti Loangon rannikolle Kongojoen pohjoispuolelle. Tällä kertaa Bennett onnistui täyttämään laivansa lähes äärimmilleen, lastaten laivaan 644 orjaa, joista 590 saapui hengissä Kingstoniin, Jamaikalle. Favouritein purjehdus Englannista Afrikkaan ja Atlantin yli Karibialle kesti neljä kuukautta kauemmin kuin edellinen, sillä Kingstoniin se saapui 16. tammi-

20. Stuart B. Schwartz (1985) *Sugar Plantations in the Formation of Brazilian Society. Bahia, 1550–1835*, Cambridge: Cambridge University Press; Kalle Kananoja & Jelmer Vos (tulossa) "Portuguese Slave Trade, Americas," teoksessa Immanuel Ness (toim.) *The Encyclopedia of Global Human Migration*, Chichester: Wiley-Blackwell.

21. Herbert S. Klein & Ben Vinson III (2007) *African Slavery in Latin America and the Caribbean, Second Edition*, Oxford: Oxford University Press, 49–63.

22. Klein & Vinson III (2007) 85–118.

23. Voyage 46473, *S Maria de Bogoña* (1525), <http://www.slavevoyages.org/tast/database/search.faces> (viitattu 30.9.2011). São Tomé toimi tässä vaiheessa välisatamana, jonne ensin kuljetettiin orjia Afrikan mantereelta ja josta heidät lastattiin Amerikkaan meneviin laivoihin. Joseph C. Miller (2002) 'Central Africa During the Era of the Slave Trade, c. 1490s–1850s', teoksessa Linda M. Heywood (toim.) *Central Africans and Cultural Transformations in the American Diaspora*, Cambridge: Cambridge University Press, 23–26, 44–46.

kuuta 1800. Orjien kuolleisuus (8,4 prosenttia) oli kuitenkin matkan pituudesta huolimatta alhaisempi kuin ensimmäisellä kerralla, ja miehistön kohdalla se laski huomattavasti, sillä ainoastaan 7 miestä 62 joukossa menehtyi (11,3 prosenttia).²⁴

Viime vuosina tutkijoiden huomio on kääntynyt orjalaiivoihin sosiaalisena tilana, josta hyvänä esimerkkinä on Marcus Redikerin teos *The Slave Ship: A Human History*. Kuitenkin vain harvassa tapauksessa yksittäisen laivan matka voidaan kartoittaa kaikkia yksityiskohtia myöten, kuten Robert Harms on tehnyt tutkimuksessaan ranskalaisesta Diligent-orjalaivasta.²⁵ Kaikkein vaikeinta on kuitenkin vastata kysymykseen siitä, mikä oli afrikkalaisten oma kokemus orjuutuksesta, Atlantin ylityksestä ja orjatyöstä Amerikassa. Vielä ei edes pystytäkään tarkasti identifioimaan, keitä Amerikkaan päätyneet orjat tarkasti ottaen olivat.²⁶

Myytti kolmiokaupasta

Käsitys kolmiokaupasta Euroopan, Afrikan ja Amerikan välillä elää sitkeästi Atlanttia koskevassa historiankirjoituksessa, vaikka sitä voidaan perustellusti kritisoida. Herbert Klein on kyseenalaistanut käsityksen kolmiokaupasta vuoden 1999 teoksessaan *The Atlantic Slave Trade*. Kleinin mukaan orjalaivat eivät olleet merkittävä elementti orjatyövoimalla Amerikassa tuotettujen tavaroiden kuljettamisessa Euroopan markkinoille. Sen sijaan Karibianmeren saarilta kuljetettiin tavaraa pääasiassa laivoilla, jotka olivat erityisesti suunniteltuja tätä varten ja yleensä suurempia kuin orjalaivat. Orjalaivat palasivat Eurooppaan useimmiten mukanaan pelkkä painolasti.²⁷ Näin ollen voidaan puhua ainakin osittaisesta kolmiokaupan myytistä. Pohjoisella Atlantilla kolmio oli kuitenkin maantieteellinen välttämättömyys, kuten Christopher Miller on huomauttanut esityksessään Ranskan atlanttilaisesta orjakaupasta. Orjalaivat hakivat kauppavaraa Euroopasta ennen uutta purjehdusta Afrikkaan.²⁸

Sama logiikka ei kuitenkaan pätenyt eteläisellä Atlantilla, joka oli orjakaupan volyymitaan lähes yhtä merkittävä osa atlantista maailmaa kuin Pohjois-Atlantti.²⁹ Vertailtaessa *Databasen* arviota orjakaupan maantieteellistä jakautumista Amerikassa, voidaan nähdä, että Brasiliaan päätyi lukumäärällisesti eniten afrikkalaisia.

Vertailtaessa dokumentoitujen orjakuljetusten määrää tutkijoiden arvioon kaupan suuruudesta, voidaan havaita, että Brasilian suhteen dokumentoidut luvut ovat huomattavasti alhaisemmat kuin arvio. Tämä tarkoittaisi, että maahan saapui noin 1,68 miljoonaa orjaa enemmän kuin arkistolähteiden avulla on pystytty dokumentoimaan. Tämä nostaisi orjuutuksen eteläisellä Atlantilla tilastollisesti lähes yhtä merkittäväksi kuin orjakaupan Afrikasta Englannin, Ranskan, Hollannin, Tanskan ja Espanjan poh-

24. Voyage 81436 & 81437, *Favourite* (1798 & 1799), <http://www.slavevoyages.org/tast/database/search.faces> (viitattu 30.9.2011).

25. Marcus Rediker (2008) *The Slave Ship. A Human History*, New York: Penguin Books; Robert Harms (2002) *The Diligent. A Voyage Through the Worlds of the Slave Trade*, New York: Basic Books.

26. Kaksi hiljattain lanseerattua projektia, *Biographies. The Atlantic Slave Database Network* (<http://slavebiographies.org>) ja *African Origins* (<http://www.african-origins.org>), pyrkivät selvittämään tätä kysymystä.

27. Klein (1999) 96–96.

28. Christopher L. Miller (2008) *The French Atlantic Triangle. Literature and Culture of the Slave Trade*, Durham: Duke University Press, 4–5.

29. Perusteokset orjakaupasta eteläisellä Atlantilla ovat Verger (1976); Joseph C. Miller (1988) *Way of Death. Merchant Capitalism and the Angolan Slave Trade 1730–1830*, Madison: The University of Wisconsin Press; Manolo Florentino (1997) *Em costas negras. Uma história do tráfico de escravos entre a África e o Rio de Janeiro*, São Paulo: Companhia das Letras; Jaime Rodrigues (2005) *De Costa a Costa. Escravos, marinheiros e intermediários do tráfico negro de Angola ao Rio de Janeiro (1780–1860)*, São Paulo: Companhia das Letras.

Taulukko 3:

Dokumentoitu lukumäärä (1525–1866) ja arvio (1501–1866) Afrikasta Amerikan eri osiin saapuneiden orjien lukumäärästä TSTD:n mukaan

	<i>Dokumentoitu</i>	%	<i>Arvioitu</i>	%
Pohjois-Amerikka	307 322	3,8	388 700	3,7
Brittiläinen Karibia			2 318 300	22,0
Ranskalainen Karibia			1 120 200	10,6
Hollantilainen Amerikka			444 700	4,2
Tanskan Länsi-Intia			109 000	1,0
Karibia yht.	4 245 421	52,9	3 992 200 ³⁰	37,8
Espanjalainen Amerikka	267 836 ³¹	3,3	1 292 900 ³²	12,3
Brasilia	3 184 209	39,6	4 864 400	46,2
Amerikka muut	26 914	0,3		
Yhteensä	8 031 702	100,0	10 538 200	100,0

joisella pallonpuoliskolla sijaitseviin siirtomaihin.³³

Eri maiden lippujen alla seilanneiden orjalaivojen purjehdusmatkoja voi vertailla TSTD:n avulla. Englannista lähteneitä laivoja on listassa 10 445. Näistä tiettävästi ainakin 6 710 myös päätti matkansa englantilaiseen satamaan. Näin ollen englantilaisista laivoista lähes 2/3 purjehti Atlantilla kolmion. Ranskalaisten laivojen osalta suhdeluku oli hieman pienempi. Ranskasta lähti 3 826 ja sinne palasi 2 282 orjalaiavaa, eli noin 60 prosenttia ranskalaisista orjalaiavoista purjehti kolmion. Sen sijaan Alankomaista lähteneistä laivoista ainoastaan 35 prosenttia palasi Hollantiin. Koko Eurooppaa tarkasteltaessa voidaan todeta, että vain hieman yli puolet laivoista (56 prosenttia) purjehti Atlantilla kolmion. Euroopalaisista satamista lähti 17 486 orjalaiavaa ja sinne palasi dokumentoidusti 9 801 laivaa.³⁴

Jos kolmiokauppa voidaan Pohjois-Atlantilla kyseenalaistaa, eteläisellä Atlantilla se voidaan hylätä täysin. Afrikan ja Brasilian välillä käyty kauppa oli lähes poikkeuksetta bilateraalista. TSTD listaa 9 569 Brasiliasta Afrikkaan purjettunutta laivaa. Näistä 8 872 eli yli 90 prosenttia palasi Brasiliaan.³⁵ Toki kauppatavaroiden joukossa Afrikkaan vietiin Portugalista tuotua tavaraa, joka kulki Brasilian kautta, mutta eteläisellä At-

30. Arvio Karibialle päätyneiden orjien lukumäärästä on alhaisempi kuin dokumentoitu. Tämä johtuu siitä, että *Databasen* dokumentoitujen orjakuljetusten taulukossa Karibian yhteismäärä sisältää Santo Domingon, Puerto Ricon ja Kuuban lukumäärät, kun taas arvioitujen orjakuljetusten taulukossa näiden saarten lukumäärät sisältyvät Espanjalaisen Amerikan lukuun.

31. Mannermaalla sijainneet siirtomaat.

32. Koko Espanjalainen Amerikka (mannermaa sekä Karibianmeren saarten siirtomaat).

33. Ks. myös David Eltis, Stephen D. Behrendt & David Richardson (2005) 'National Participation in the Transatlantic Slave Trade: New Evidence', teoksessa José C. Curto & Renée Soulodre-La France (toim.) *Africa and the Americas. Interconnections during the Slave Trade*, Trenton: Africa World Press, 13-41; David Eltis & David Richardson (2010) *Atlas of the Transatlantic Slave Trade*, New Haven & London: Yale University Press.

34. <http://www.slavevoyages.org/tast/database/search.faces> (viitattu 30.9.2011). On otettava huomioon, että dokumentaatiossa saattaa olla puutteita, josta seuraa, että suurempi osuus orjalaiavoista olisi palannut vielä Eurooppaan ennen siirtymistä muuhun käyttöön.

35. <http://www.slavevoyages.org/tast/database/search.faces> (viitattu 30.9.2011). Tärkeä poikkeus Brasilian orjakaupassa oli orjien vienti Guinea-Bissaun alueelta Amazonian alueelle Parán ja Maranhõn osavaltioihin. Tätä kauppaa käytiin 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla portugalilaisen monopoliyhtiön toimesta. Suurin osa 213 laivasta, jotka tänä aikana aloittivat matkansa Portugalista ja palasivat sinne, purjehtivat Lissabonista Guinea-Bissaun kautta Amazonian alueelle, palaten sieltä Portugalisiin. Ks. Walter Hawthorne (2010) *From Africa to Brazil. Culture, Identity, and an Atlantic Slave Trade, 1600–1830*, Cambridge: Cambridge University Press.

lantilla purjehtineet orjalaivat eivät koskaan purjehtineet Portugaliin. Lisäksi brasilialaisten käymässä kaupassa 1700-luvulle tultaessa Brasiliassa tuotetuilla kauppatarvikkeilla maksettiin suurin osa Afrikasta ostetuista orjista.³⁶

Brasilialaisten Afrikassa käymässä kaupassa voidaan havaita kaksi kaupankäyntialuetta sekä kaksi pääasiallista vientituotetta. Bahian ja Länsi-Afrikan välillä käydyssä kaupassa Bahiassa kasvatettu tupakka näytteli pääosaa.³⁷ Rio de Janeiron ja läntisen Keski-Afrikan välillä käydyssä kaupassa puolestaan Riossa sokeriruoosta tuotettu alkoholi korvasi suurelta osin portugalilaisen viinin tuonnin Angolaan 1700-luvulla.³⁸ Näihin tuotteisiin voidaan lisätä orjakaupan tärkein vientituote tekstiilit, joista suuri osa puolestaan päätyi Intiasta Brasilian kautta läntiseen Afrikkaan.

Näin ollen koko kolmiokaupan käsite tulee ongelmalliseksi. Vaikka pohjoisella Atlantilla olisikin syntynyt maantieteellinen kolmio orjalaivojen purjehtimalla matkalla, orjalaivat eivät juurikaan osallistuneet tavaroiden kuljettamiseen Amerikasta Eurooppaan. Eteläisellä Atlantilla, joka on anglofonisten tutkijoiden parissa vähiten tunnettu osa atlanttista maailmaa, kauppa oli bilateraalista Afrikan ja Brasilian välillä. Siitä huolimatta myynti kolmiokaupasta elää vahvasti – ja tulee luultavasti elämään vielä pitkän aikaa – historian oppikirjoissa, vaikkei se täysin vastaa historiallisia realiteetteja atlantissa maailmassa.

Numeroiden takana yksilö

Tässä katsauksessa olen pyrkinyt tarkastelemaan Afrikasta Amerikkaan vietyjen orjien määrää yksityiskohtaisesti. Näkemykseni on, että aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä lukuja voidaan kasvattaa miljoonalla molemmista päistä. Tämä saattaa vaikuttaa pieneltä yksityiskohdalta, mutta kun otetaan huomioon uusin arvio, jonka mukaan Afrikasta vietiin yli 12 miljoonaa ihmistä, on 7 miljoonaa huomattavan pieni luku, varsinkin kun voidaan varmuudella sanoa säily-

neidenkin dokumenttien valossa, että Amerikkaan päätyi hieman yli 8 miljoonaa afrikkalaista orjaa. ”Miljoona sinne tai tänne” -asenne ei tee oikeutta sille inhimilliselle kärsimykselle, jonka orjakauppa aiheutti.

Olen halunnut kiinnittää erityisesti huomiota orjakaupan kronologiaan, koska tämä paljastaa huomattavia eroja eri vuosikymmenten välillä lähes kolme ja puoli vuosisataa kestäneenä ajanjaksona. Lisäksi olen halunnut haastaa kolmiokaupan myytin, joka perustuu käsitykseen siitä, että Pohjois-Atlantti oli tilastollisesti tärkein alue orjakaupassa. Yksityiskohtaisempi tarkastelu ja atlanttisen maailman eri osien välinen vertailu osoittaa myytin kestäättömäksi.

Numerot ovat kuitenkin vain yksi pieni osa orjakaupan tutkimusta. On pidettävä mielessä, että jokaisen numeron takaa löytyy yksilö ja jokaisen yksilön takaa perhe ja yhteisö, jota yksilön orjuuttaminen ja poiskuljettaminen kosketti yhtä lailla. Orjille orjuutus merkitsi sosiaalista kuolemaa.³⁹ Yhtäläillä kärsivät afrikkalaiset yhteiskunnat. Kuten Marjomaa toteaa, orjakaupan vaikutukset olivat tuhoisia Afrikalle: ”Orjanmetsästäys vähensi työikäistä väestöstä ja loi pysyvän sodan ja väkivallan ilmapiirin suureen osaan mannerta.”⁴⁰ Orjakauppa vähensi erityisesti miespuolista väestöstä, koska miehet olivat Amerikassa kysytyimpiä orjia. Vaikka orjakauppaan liittyvät lukumäärät ovat tärkeitä, todellinen haaste historioitsijoille on päästä näiden lukujen

36. Luiz Felipe de Alencastro (2000) *O Trato dos Videntes. Formação do Brasil no Atlântico Sul*, São Paulo: Companhia das Letras.

37. Verger (1976) 12–28.

38. José C. Curto (2002) *Álcool e Escravos. O comércio luso-brasileiro do álcool em Mpinda, Luanda e Benguela durante o tráfico atlântico de escravos (c. 1480–1830) e o seu impacto nas sociedades da África Central Ocidental*, Lisboa: Editora Vulgata.

39. Orlando Patterson (1982) *Slavery and Social Death*, Cambridge, MA & London, England: Harvard University Press.

40. Marjomaa (2011) 82.

taakse ja paljastaa niitä inhimillisiä tarinoita ja kohtaloita, joita numeroiden taakse kätkeytyy.⁴¹ Ainoastaan tällä tavalla orjakaupan uhreja voidaan todella kunnioittaa.

41. Tuoreimpia esimerkkejä orjuuden sosiaalhistoriasta eteläisellä Atlantilla ovat: José C. Curto (2008) 'Experiences of Enslavement in West Central Africa', *Histoire Sociale/Social History* 41, 381–415 sekä José C. Curto (2003) 'The Story of Nbená, 1817–1820: Unlawful Enslavement and the Concept of "Original Freedom" in Angola', teoksessa

Paul E. Lovejoy & David V. Trotman (toim.) *Trans-Atlantic Dimensions of Ethnicity in the African Diaspora*, London: Continuum, 43–64; James H. Sweet (2011) *Domingos Álvares, African Healing, and the Intellectual History of the Atlantic World*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press; Sandra Lauderdale Graham (2011) 'Being Yoruba in Nineteenth-Century Rio de Janeiro', *Slavery & Abolition* 32, 1–26; João José Reis (2008) *Domingos Sodré, um sacerdote africano. Escravidão, liberdade e candomblé na Bahia do século XIX*, São Paulo: Companhia das Letras; João José Reis, Flávio dos Santos Gomes & Marcus Joaquim de Carvalho (2010) *O Alufá Rufino. Tráfico, escravidão e liberdade no Atlântico Negro (c. 1822–c. 1853)*, São Paulo: Companhia das Letras.